

Arkæologiske Undersøgelser

i 1897

af

K. Lossius.

Aktietykkeriet i Trondhjem.

1898.

DET KÖN. NORSKE VIDEENSKABER Selskabs Skriftene 1897. Nr. 2.

Udvalgte Skrifter af den norske Videnskabs Selskab, udgivet af den norske Videnskabs Selskabs Sekretær, Dr. phil. J. N. Andersen.

Arkæologiske Undersøgelser

af Dr. phil. J. N. Andersen, Medlem af den norske Videnskabs Selskab.

1897

Udgivet af den norske Videnskabs Selskabs Sekretær, Dr. phil. J. N. Andersen.

Forlaget: H. Aschehoug & Co., Christiania.

Alle Ret forbeholdes.

Udgivet af den norske Videnskabs Selskab, Christiania, 1897.

Dr. phil. J. N. Andersen.

Udgivet af den norske Videnskabs Selskab, Christiania, 1897.

Dr. phil. J. N. Andersen.

Udgivet af den norske Videnskabs Selskab, Christiania, 1897.

Dr. phil. J. N. Andersen.

Altidtrykt i Trondheim.

Under en reise i sommer besøgte jeg flere af de steder, som omhandles i min beretning i videnskabselskabets skrifter for 1896, no. 8. Efter denne fornyede undersøgelse meddeles her endel nøiere oplysninger, der vil supplere og delvis berigtige det ifjor anførte. Desuden medtages ogsaa nogle iagttagelser fra et par andre steder.

Stenkjær prestegjeld. Helge. Det ifjor omtalte fund (l. c. p. 3 f.) er 2 forskjellige: de 4 paalstave laa sammen i grus og kampesten i mælen lige ved elven nord for gaarden; lerkrukken fandtes derimod ca. 150 m. syd for samme i en haug sammen med en hel del kul og gulagtige lerklumper.

Gjevran. Befæstningen „Slottet“ ligger længere mod vest end antaget i min beskrivelse fra ifjor, nemlig et kort stykke fra gaarden Dalekren i n. o. retning. Afstanden mellem befæstningerne paa Elnan og Gjevran bliver derfor kun 4 à 5 km. i lige linje, cfr. l. c. p. 15. Fjeldet, der er bestigeligt fra øst, har oppe paa toppen en meget kuperet overflade med længderetning ø.—v. Ude paa pynten i v. er bredden tversover fra n.—s. 30 à 40 skridt. Ca. 140 skridt fra vestpynten gaar muren i en bue fra n.—s. af en halvcirkels form; dens længde kan anslaaes til 104 m.

Beitstaden prestegjeld. Bardal. Den tegning, som ifjor meddeltes af den herværende helleristning, fremstiller de figurer, som findes paa den nøgne bergflade i den udstrækning, som den da havde. Da man imidlertid kunde antage, at denne oprindelig har været større nedad, og at der muligens fandtes ristninger under det torv- og jordlag, som i tidens løb er voxet op ved fladens fod, lod jeg dette borttrykke i en længde af 13 m. fra den vestlige ende og i en dybde af fra 1—3 m., saa at jeg fik horizontal bund. Ved

udgangspunktet grov jeg ned til auren og lidt dybere; men da intet af interesse bemærkedes, fandt jeg det unødvendigt overalt at gaa saa dybt. Der saaes enkelte kvartsstykker, som forøvrigt ogsaa forekommer oppe i dagen, men intet spor af flint eller levninger af andet verktoij, som kunde antages at være brugt ved ristningernes indhugning. Fjeldsiden falder omtrent lodret af paa den dybde, hvor der blev gravet. Maalt fra den største dobbeltspirals overkant er bergfladens høide 8.8 m., fra bølgelinjen ved skibsfiguren længere ø. 9.75 m.

Paa det saaledes blottede berg viste der sig at være indhugget endel ristninger, deraf 5 nogenlunde tydelige skibsfigurer, 3 med lodrette streger, den største 55 cm. lang. Forøvrigt bestaar ristningerne af for det meste meget grunde streger, der ikke kan sees at danne bestemte figurer, — rette eller krumme linjer, der skjærer hinanden eller gaar mere eller mindre parallelt med hinanden. Da de har været dækkede af jord, er de i regelen ganske skarpe og lidet forvitrede. De er grovt og hakket huggede, undertiden kun antydede ved punkteringer, uden at disse er blevne udarbejdede til sammenhængende linjer. Nogle saadanne svage og utydelige linjer sees omtrent 5 m. fra v. nær en skibsfigur, og 20 cm. under disse er der nogle smaa huller indslaaede tæt sammen, næsten som om de skulde være begyndelsen til en grube. Ved en skibsfigur paa skraa nedad tilhøire herfra er der 3 smaa gruber.

Disse ristningers hakkede og ujevne beskaffenhed bestyrkede mig i den opfatning, at de maatte være gjorte med stenredskaber. Ved at bruge stykker af kvarts som meisel frembragte man let lignende fordybninger som de, man saa i stregerne; men det var et lidet holdbart materiale, som knustes efter ganske faa slag.

En tegning af de opdagede figurer er oversendt selskabets oldsagsamling.

De l. c. p. 11 omtalte forhøininger ligger omtr. 400 skridt s. v. for husene, strax nedenfor veien. Deres omrids kan tydelig sees; de er lave og ganske runde.

Hammeren. Af kaptein Herdal hørte jeg, at han nylig fra sin kariol var bleven opmærksom paa nogle runer i en fjeldvæg ved denne gaard. Herom kan meddeles følgende nærmere oplysninger:

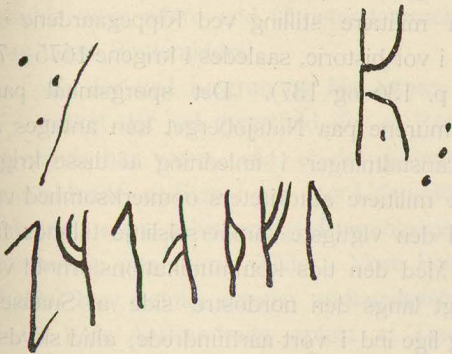
210 skridt v. for skigarden mellem Hammerens meieri og

pladsen Brustuen, samt 45 skridt ø. for gjerdet og grinden ved den vei, der fører op til Visetpladsen, er der i fjeldpartiet paa den øvre side af hovedveien en 48 cm bred og omtrent lige høi, glat, afrundet, noget bølgende flade, 1.83 m. over veien, der igjen ligger omtr. 2 m. over fjæren; stedet vender mod s. s. o. Her er med rene, i bunden glatte furer af 3 mm. bredde indhugget 7 runer i en linje. Ovenfor denne sees tilvenstre, ret over den vestligste rune en skraa streg, muligens naturlig, foran hvilken 3 smaa gruber er stillede omtrent i en ret vinkel, og tilhøre paa skraa over den østligste rune i rækken en 8de rune, af form lignende et latinsk K, men med krumme skraastreger. Ogsaa ved denne sees nogle gruber, nemlig en mellem de to nederste stave og 3 i en linje paa skraa nedad og tilhøre for runen.

Samtlige runestreger er tydelige, svagest den opadgaaende skraastreg nedentil paa første rune tilvenstre. Stavenes høide i den nederste række er 7 à 8 cm., aftagende mod høire. Den 8de rune er 10 cm. Hele runeskriftens længde er 26 cm., hvoraf den nederste linje er 22 cm.

Professor Sophus Bugge, hvis tolkning endnu ikke er offentliggjort, finder indskriften i flere henseender af interesse og antager, at den er fra tiden 720—750.

Stod prestegjeld. Læggran. Det i vidsk. selsk. skr. 1896, no. 8 p. 5 omtalte Natsjøberg ligger nærmest Læggran, men paa gaarden Voldens grund. Det er kun bestigeligt fra vest og er navnlig mod øst ganske lodret; delvis gaar det ogsaa lige ned i Natsjøen. Noget nede paa skraaningens fra toppen er der en befæstning, der forsvarer adgangen fra v. og bestaar af to parallelle mure. Den inderste gaar i en halvciikel fra n.—s. i en længde af 135 m.; den er 1.5 m. bred og 1.1 m. høi. Et sted

paa den nordre halvpart sees paa dens indvendige side et firkantet rum (3.8×6.3 m), omgivet af en grundmur, der slutter sig til fæstningsmuren, saaledes at denne danner en af siderne; her maa vel altsaa en bygning have staaet. Den ydre mur gaar parallel med den indres vestre og nordvestre del i en længde af ca. 47 m. Afstanden mellem begge er mindst 9.5 m., men er ellers noget forskjellig, idet den ydre mur følger terrænlíjnerne og inddrager under befæstningen enkelte mindre fjeldpartier, der saaledes kommer til at danne ligesom fremskudte, halvrunde bastioner. Det indenfor murene liggende areal kan anslaaes til at have en udstrækning af 38 m. ø.—v. og 47 m. n.—s. Deroppe findes der nogle dybe forsænkninger, „kvolvingar“, hvori der altid er friskt, koldt vand, hvor tør end sommeren er.

Denne gamle befæstning faar en særegen interesse ved sin beliggenhed saa nær den militære stilling ved Kippegaardene og Lægran, der oftere nævnes i vor historie, saaledes i krigene 1675—79 og 1709—19 (Kraft VI p. 136 og 137). Det spørgsmaal paa-trænger sig derfor, om murene paa Natsjøberget kan antages at skrive sig fra forsvarsforanstaltninger i anledning af disse krige. At stillingen tiltrak sig de militære autoriteters opmærksomhed var naturligt, da den laa ved den vigtigste samfærseislinje tillands fra Snaasen ned til fjorden. Med den tids kommunikationsforhold var det nemlig ufremkommeligt langs den nordøstre side af Snaasenvandet, hvorfor der, endog lige ind i vort aarhundrede, altid skydtedes tilvands fra Kløvgaard over til Oldernes (rektangelkartets Aalnes). Snaasenvandets sydside er derimod langt mindre kuperet og saaledes den naturlige vei, naar man ikke vilde eller kunde benytte vandet. Den var tillige den korteste for Svenskerne, som lettest kom ned Imsdalen, hvor Nordmændene derfor ogsaa havde forskandsninger ved Gifstad.

Til støtte for stillingen ved Lægran blev der (efter et vistnok paalideligt sagn) bygget en skandse paa en bjerghøide ved gaarden Kippe. Befæstningen paa Natsjøberget kunde da antages at være opført for at dække den anden flanke. Om terrænforholdene i alle dele vil tale herfor, tør jeg dog ikke med bestemthed afgjøre.

For at erfare, hvad der forøvrigt fra krigshistorisk standpunkt

kunde anføres til belysning af spørgsmaalet om vor befæstnings alder, tilskrev jeg kaptein i generalstaben, C. O. Munthe, og udbad mig hans velvillige udtalelse. Denne gaar i det væsentlige ud paa følgende:

„At Befæstningen paa Natsjøberget er opført af Tørmur, finder jeg høist rimeligt, naar Sten i det Hele taget er anvendt. Binde-middel anvendtes helt til Begyndelsen af det 18de Aarhundrede eller ihvertfald til Christian V's Tid kun yderst sjelden ved vore Befæstninger — selv ved vore første og største Fæstninger — uden i Forbindelse med Hvælv eller Cassematter og andre Underbringelsesrum. Til fritstaaende Mure og endog Mure med Voldgang for Artilleri benyttedes Tørmur — ofte endog af Kampesten, under Christian V dog i Regelen af Brudsten og ved vigtige Fronter ordentlig tugtet eller endog huggen Sten, men sjelden med Binde-middel. Dette for at illustrere Schönings Slutning, at Halsteinan skulde være ældre end Christendommens Indførelse, fordi Murene var uden Bindemiddel!

Er der ved Lægran og Halsteinan god Tilgang paa Trævirke — hvilket der vel ihvertfald for et Par Aarhundreder siden sandsynligvis har været, saa er det derimod efter min Mening noget paafaldende, at Sten i saa stor Udstrækning som angivet har været anvendt som selvstændigt Bygningsmateriale, — og dette peger formentlig paa større Ælde. Vore Posteringer (ihvertfald søndenfjelds) blev nemlig næsten undtagelsesfrit i det 16de, 17de og ind i det 18de Aarhundrede opført af Tømmer som Hovedmateriale, medens Sten og Jord kun benyttedes som ydre Dossering og til-dels til Banket. Laftede Bulværk og Blokhuse med Forbindelseslinier af naturlige eller Slæbforhugninger*) gav, ihvertfald fra Hannibalseidens Dage, Forskandsningerne sin Karakter, hvor ordentlig Skog var at tilgaa.

Nu er det faktisk, at der ved Lægran (hvad vel ogsaa Navnet angiver) i flere af vore Krige har ligget større Afdelinger paa Landevagt, og disse har selvfølgelig forskandset sig. Uanseet, hvor gamle de herværende Befæstninger er, kan man vist trygt gaa ud fra, at de under de forskellige Krige er blevne restaurerede og vel ogsaa

*) Naturlige Forhugninger er fældet paa Roden, uden at være skilt fra denne; Slæbforhugninger er dannet af sammenslæbede Trær.

udbedrede. Saalænge Færseleveiene holdt sig gennem et Strøg, søgte naturlig nok først Almuen og i senere Tid ogsaa det regulære Forsvar hen til de gamle, kjendte Passe, naar de laa paa Landevagt. Vore større Posterings Ælde er vistnok saaledes betydelig, og enkelte af dem har sandsynlig været benyttet fra de ældste Grændsekriges Tid, om man end savner bestemte Udsagn desangaaende for Feiderne før Syvaarskrigens Tid. Under denne Krig laa Bønderne i Landeværn saavel paa „10-Mile-Skoven“ (ved Hernæs i Elverum) som paa „12-Mile-Skoven“ (ved Baltebøl), paa hvilke Steder dog neppe andre Befæstninger end „Braater“ ved den Tid blev anvendt. Sandsynligvis laa der ogsaa Braater ved Mag-norveien, hvor ihvertfald Smaatræfninger forefaldt.

Jeg anser det derfor høist rimeligt — forsaavidt jeg kan udtale mig uden at kjende Terrænet andet end fra Rektangelkartet —, at Befæstningerne ved Lægran har været benyttede under vore senere Grændsekrige, samt at de nu forsvundne Forskandsninger ved Kippe er tilblevet under disse; men jeg tør ikke udtale mig om Stenforskandsningerne ved Lægrans Ælde og sandsynlige første Bestemmelse. Mine Antagelser støtter jeg til Arkivstudier vedrørende 7-aarskrigen, Kjeld Stubs Virksomhed, Foged Steinkuhls do. 1657—60 og Studiet af vore permanente Befæstninger, særlig ved Fredrikshald. I militære Regnskaber vil man vist forgjæves søge Oplysninger om disse Forskandsninger, der — om de er opstaaet i de sidste 350 Aar — vistnok er opført af den i Feidetid samlede Landevagt — Soldater eller Almue — uden speciel Udgift for Kongens Kasse.“

Som det sees, kommer kapteinen nærmest til det resultat, at murene paa Natsjøberget maa skrive sig fra en tidligere periode end Svenskekrigene. Dette stemmer ogsaa med den opfatning, jeg havde dannet mig; thi befæstningen er i alle henseender, i bygningsmaade, anlæg &c., ganske lig de øvrige „bygdeborge“, jeg har seet, og ved de fleste af disse er al tanke paa en saa sen oprindelse udelukket. Det vilde ogsaa være paafaldende, at man her skulde have saa betydelige levninger, medens der efter de øvrige i samme strøg opførte skandser fra 16 hundredetallet intet spor længere findes, da de vel har været opførte af et andet ma-

teriale, nemlig træ. Dette er tilfældet foruden med skandsen paa Kippe ogsaa med den paa Elnes i Vuku sogn i Værdalen og, saavidt jeg ved, med de to paa Gifstad i Snaasen (Kraft VI p. 61 og 125).

Det ovenfor nævnte Halsteinan ligger ogsaa ved en af hovedkommunikationslinjerne fra Sverige, ved gaarden Halsan i Levanger prestegjeld. (Se Norske Fornlevninger p. 631 og O. Rygh „Gamle Bygdeborge“ i Aarsber. fra Foren. t. n. F. B. 1882 p. 67 ff.).

Den gamle befæstning oppe paa toppen af dette fjeld har været usedvanlig stor (murenes omkreds har antagelig været ca. 400 m.), og det kan synes paafaldende, at den aldrig, saavidt vides, nævnes i beretningerne om de svenske indfald, da beliggenheden egnede sig fortrinlig for en forskandset leir, som en fiende ikke vilde vove at lade uanset i sin ryg. Dens strategiske betydning vilde være endnu større, hvis sagnet har ret, som fortæller, at der har gaaet en ældre vei sydover om Halsan, Halsteinan og de vestfor liggende bjerghøider, hvorpaa den kom frem ved Høislo og Eggen. Man tør vel derfor i denne taushed se et vidnesbyrd om, at befæstningen ikke har været benyttet saa sent, men skriver sig fra en langt ældre tid. Forsaavidt kommer vi altsaa her til samme resultat som ved befæstningen paa Natsjøberget ved Lægran.

Valløen. Den i vidensk. selsk. skrifter for 1896 no. 8 p. 4 omtalte dyrefigur ligger i Forr sogn og paa gaarden Valløens grund, ikke paa Vikrans som der anført. Efter mit besøg paa stedet i sommer kan følgende nærmere oplysninger gives: Lidt ovenfor sit udløb gaar elven Bøla udover en brat, men ikke meget høi fjeldvæg. Hid blev endel af vandmængden ledet for ca. 70 aar siden af gaardens daværende eier, som vilde drive et møllebrug ved den saaledes dannede fos. Herved blev det tidligere mosgroede fjeld blottet, og dyrefiguren, der utvivlsomt forestiller en ren, traadte frem. Fossen gaar over dyrets bagkrop; men ved at lægge et par afhuggede træer over løbet fik vi vandet afledet, saa at det blev muligt at maale og aftegne hele figuren. Hvor denne staar, er fjeldet næsten lodret med horizontale skuringsstriber; ovenfor er det afrundet. Bergarten er skifer. Fjeldvæggen vender mod n., dyrets hoved mod v. Ca. 1 m. foran dyrets mule er der 3 smaa gruber. Tegningen er rask og sikker og forholdene gode;

kun 1 forben og 1 bagben sees. Furerne er runde i bunden ligesom i helleristningen paa Bardal.*) Længden er ca. 2 m., høiden over bogen 1.1 m., fra hornenes spids til forbenets klov 1.7 m.

Befolkningen har til forklaring af figurens tilblivelse følgende sagn: En Fin havde skudt paa en elg (som ovenfor bemærket er dog dyret en ren) oppe i fjeldet; det var paa vaarparten, og skaren bar ikke dyret, som gik igjennem. Men alligevel sprang det saa hurtigt, at Finnen ikke kunde naa det, før det var kommet til dette berg. Her orkede det ikke mere, kastede sig paa knæ og blev saa dræbt af Finnen. Til minde herom hug han siden dyrets billede ind i fjeldvæggen.

Paa ytre (ø: vestre) Valløtange paa selve Valløen skal der være en stor stenrøs.

---

*) De rener, som findes afbildede ved Hell jernbanestation, er derimod indridsede med furer, der er spidse i bunden, altsaa med triangulært tværsnit.